

بسیار مهم

وزارت علوم، تحقیقات و فناوری



دانشگاه علم و فرهنگ

پایان نامه کارشناسی ارشد (M.A) رشته حقوق خصوصی

مسئولیت مدنی اشخاص در اعتراض های عمومی (قانونی و غیر قانونی)

نگارش

حسین رضائیان علی بیگلویی

استاد راهنما

خانم دکتر مینا حسینی

تابستان ۱۳۹۸

ب

اصالت و مالکیت پایان نامه (یا رساله)

این جانب حسین رضاییان دانش‌آموخته کارشناسی ارشد رشته حقوق دانشگاه علم و فرهنگ پدیدآور پایان‌نامه با عنوان **مسئولیت مدنی اشخاص در اعتراض‌های عمومی** با راهنمایی خانم دکتر مینا حسینی گواهی و تعهد می‌کنم که بر پایه قوانین و مقررات، از جمله «دستورالعمل نحوه بررسی تخلفات پژوهشی» و همچنین «مصادیق تخلفات پژوهشی» مصوب وزارت علوم، تحقیقات و فناوری (۲۵ اسفند ۱۳۹۳):

- این پایان‌نامه (یا رساله) دستاورد پژوهش این جانب بوده و محتوای آن از درستی و اصالت برخوردار است؛
- حقوق معنوی همه کسانی را که در به دست آمدن نتایج اصلی پایان‌نامه/ رساله تأثیرگذار بوده‌اند، رعایت کرده‌ام و هنگام کاربرد دستاورد پژوهش‌های دیگران در آن، با دقت و به درستی به آن‌ها استناد کرده‌ام؛
- این پایان‌نامه/ رساله و محتوای آن را تاکنون این جانب یا کس دیگری برای دریافت هیچ‌گونه مدرک یا امتیازی در هیچ جا ارائه نکرده‌ام؛
- همه حقوق مادی این پایان‌نامه (یا رساله) از آن دانشگاه علم و فرهنگ است و آثار برگرفته از آن با وابستگی سازمانی دانشگاه علم و فرهنگ منتشر خواهد شد؛
- در همه آثار برگرفته از این پایان‌نامه (یا رساله)، نام استاد(آن) راهنما و اگر استاد راهنمای نخست تشخیص دهد، نام استاد(آن) مشاور و نشانی رایانامه سازمانی آنان را می‌آورم؛
- در همه گام‌های انجام این پایان‌نامه (یا رساله)، هرگاه به اطلاعات شخصی افراد یا اطلاعات سازمان‌ها دسترسی داشته یا آن‌ها را به کار برده‌ام، رازداری و اخلاق پژوهش را رعایت کرده‌ام.

تاریخ: امضای دانشجو (با خودکار آبی)

مالکیت حقوقی

این گزارش و همه حقوق مادی و محصولات آن (مقاله‌ها، کتاب‌ها، پروانه‌های اختراع، برنامه‌های رایانه‌ای، نرم‌افزارها، تجهیزات ساخته شده و مانند آن‌ها) بر پایه «قانون حمایت حقوق مؤلفان و مصنفان و هنرمندان» مصوب سال ۱۳۴۸ و اصلاحیه‌های بعدی آن و همچنین آیین‌نامه‌های اجرایی این قانون» از آن دانشگاه علم و فرهنگ است و هرگونه استفاده از همه یا پاره‌ای از آن شامل نقل قول، تکثیر، انتشار، کاربرد نتایج، تکمیل و مانند آن‌ها به صورت چاپی، الکترونیکی یا وسایل دیگر، تنها با اجازه نوشتاری دانشگاه علم و فرهنگ شدنی است. نقل قول محدود در انتشارات علمی مانند کتاب و مقاله یا پایان‌نامه‌ها و رساله‌های دیگر با نوشتن اطلاعات کامل کتاب‌شناختی، نیازی به مجوز دانشگاه علم و فرهنگ ندارد.

این پژوهش را تقدیم می‌کنم به؛

پدر و مادرم، برای همه رنج‌هایی که در طول زندگانی،

برای اعتلای اهداف من به جان خریدند...

تقدیر و تشکر:

سپاس و ستایش مرخدای راجل و جلالت که آثار قدرت او بر چهره روز روشن، تابان است و انوار حکمت او در دل

شب تار، در نشان. آفریدگاری که خویشتن را به ما شناساند و درهای علم را بر ما گشود و عمری و فرصتی عطا فرمود تا بدان، بنده

ضعیف خویش را در طریق علم و معرفت بیازماید.

از استاد کرامیم سرکار خانم دکتر مینا حسینی، بسیار سپاسگزارم چرا که بدون راهنمایی‌های ایشان تأمین این پایان نامه بسیار

مشکل می نمود. همچنین از اساتید کرامی جناب آقای دکتر تجتیار عباسلو و جناب آقای دکتر حمیدرضا صالحی به پاس

داوری این اثر، صمیمانه تقدیر و تشکر ویژه دارم.

چکیده

اعتراض و برگزاری تظاهرات مسالمت‌آمیز جزئی از حقوق طبیعی انسان‌ها قلمداد می‌گردد و نمی‌توان بااراده حاکمیتی یا قانون‌گذاری این حق را تعطیل یا دسته کم معلق نمود. درعین‌حال این حق نباید اسبابی برای سوءاستفاده و ورود خسارت و زیان برای جان، مال، منفعت و ... انسان‌ها گردد؛ زیرا بسیار اتفاق افتاده که تظاهرات‌ها و راهپیمایی‌های اعتراضی به خشونت کشیده شده و خسارت‌های متعددی به بار آمده است. امری که در صورت تحقق آن مسئولیت مدنی معترضین را در پی خواهد داشت. در این پژوهش با تبیین امکان یا عدم امکان جبران خسارت در اعتراض‌های عمومی، ارائه‌ی طریقه جبران خسارت بر مبنای تقصیر در اعتراض‌های عمومی، تبیین اعتراض قانونی و غیرقانونی از لحاظ شیوه‌ها و نحوه‌ی اعتراض و تبیین حدود مسئولیت نهادهای گوناگون که نقش تشویق به اعتراض داشته‌اند، موردبررسی قرار گرفته و تحلیل شده که در چه صورت برای معترضین در تظاهرات قانونی و غیرقانونی مسئولیت متصور است. آنچه ظاهر است عبارت است از اینکه اشخاص اعم از حقیقی یا حقوقی در صورت شرکت در تظاهرات قانونی یا غیرقانونی و بروز زیان از هر نوع آن بر مبنای تقصیر و اثبات ارکان سه‌گانه مسئولیت مدنی که همانا، ورود زیان، عامل زیان و رابطه سببیت می‌باشد مسئول شناخته می‌شوند. زیرا مبنای مطالبه‌ی خسارت در فرض تحقیق پیش رو تقصیر مرتکب یا مرتکبین بنانهاده شده است. در مقابل برخی قائل بر این هستند که مبنای مسئولیت مدنی در تظاهرات اعم از قانونی یا غیرقانونی ایجاد خطر است و مسئولیت محض برای مرتکبین قائل شده‌اند. مع‌هذا در نظام حقوق داخلی می‌توان با اتکا به قواعد عام مسئولیت مدنی، اصول حقوقی و برخی قواعد فقهی مسئولیت معترضین خیابانی را تشریح و تبیین نمود و قائل بر مسئولیت آن‌ها در صورت ورود خسارت گردید.

کلید واژگان: خسارت، مسئولیت مدنی، اعتراض، قانونی، غیرقانونی، تقصیر

فهرست مطالب

عنوان	صفحه
مقدمه	۱
الف: بیان مسئله	۲
ب: اهمیت و ضرورت تحقیق	۳
ج: سئوالات تحقیق	۴
سئوالات اصلی:	۴
سئوالات فرعی:	۴
د: فرضیه‌های پژوهش	۴
فرضیه سئوالات اصلی :	۴
فرضیه‌های سئوالات فرعی:	۵
ه: پیشینه تحقیق	۵
و: روش تحقیق	۷
فصل اول: مفاهیم مسئولیت مدنی اشخاص در اعتراض‌های عمومی	۹
مبحث نخست: مفهوم مسئولیت و مسئولیت مدنی	۹
گفتار نخست: مسئولیت	۱۰
گفتار دوم: مسئولیت مدنی	۱۴
مبحث دوم: مفهوم شخص	۲۰
گفتار نخست: شخص حقیقی	۲۱
گفتار دوم: شخص حقوقی	۲۵
گفتار سوم: تفاوت شخص حقیقی و حقوقی از حیث مسئولیت	۲۷
مبحث سوم: مفهوم اعتراض، مبانی، منابع و اقسام آن	۲۹

گفتار نخست: مفهوم لغوی و اصطلاحی اعتراض ۲۹

گفتار دوم: مبانی حق اعتراض ۳۱

گفتار سوم: منابع حقوقی حق اعتراض ۳۷

گفتار چهارم: اقسام اعتراض ۴۱

فصل دوم: مبانی مسئولیت مدنی اشخاص در اعتراض‌های عمومی ۴۸

مبحث نخست: مبانی فقهی ۴۹

گفتار اول: قاعده اتلاف ۴۹

گفتار دوم: قاعده تسبیب ۵۱

گفتار سوم: قاعده لاضرر ۵۳

مبحث دوم: مبانی حقوقی ۵۵

گفتار نخست: مبانی تقصیر ۵۵

گفتار دوم: مبانی ایجاد خطر ۵۷

گفتار سوم: مبانی تضمین حق ۶۰

گفتار چهارم: نظریه منتخب در اعتراض‌های عمومی ۶۲

فصل سوم: ارکان مسئولیت مدنی اشخاص در اعتراض‌های عمومی ۶۶

مبحث نخست: ارکان مسئولیت مدنی اشخاص در اعتراض‌های قانونی ۶۷

گفتار نخست: ضرر ۶۷

گفتار دوم: عمل زیانبار ۷۶

مبحث دوم: ارکان مسئولیت مدنی اشخاص در اعتراض‌های غیر قانونی ۹۱

گفتار نخست: تاثیر مفهوم غیرقانونی بودن اعتراض در ارکان مسئولیت مدنی ۹۱

گفتار دوم: ضرر و انواع آن در اعتراض‌های غیر قانونی ۹۵

گفتار سوم: عمل زیانبار ۹۷

گفتار چهارم: رابطه سببیت ۹۹

نتیجه‌گیری و پیشنهادات ۱۰۱

منابع ۱۰۴

مقدمه

اعتراض یا اعتصاب یا تظاهراتی که در قالب قانونی انجام شود و در فرایند آن به کسی خسارتی وارد نیاید بسیار محدود است و غالباً در نتیجه اعتراض‌ها و تظاهرات‌ها اعم از اینکه از راه قانونی باشد یا خیر دسته کم خرده خسارتی به بار می‌آید که باید جبران گردد. از طرفی «حق اعتراض» حقی طبیعی است و از طرف دیگر «سوء استفاده از حق» مورد نهی واقع شده است. و هر جا که قانون‌گذار از واژه راهپیمایی و تظاهرات و حرکتهای اعتراضی به معنای اعم کلمه سخن رانده «مسالمت آمیزی اعتراضات» را به عنوان رکن اساسی آن بیان داشته است. اگر چه در عمل این موضوع قابل تحقق نباشد. ولی واقعیت این است که در کلیه‌ی اعتراض‌ها عده‌ای پیدا می‌شوند که به اموال عمومی، خصوصی، اشخاص حقیقی و حقوقی و جان و عرض افراد و ... خسارت‌هایی را وارد می‌آورند.

در مقابل دولت و ضابطین قضایی و قوای انتظامی در راستای انجام وظیفه‌ی قانونی خود اقدام به برقراری نظم و انضباط در جریان اعتراض‌ها می‌نمایند. در مقابل این برقراری نظم و انضباط ممکن است فرد یا افرادی اقدام به تقابل با نیروهای امنیتی کنند. و در این بین خسارت بزرگی به جان و مال و عرض اشخاص وارد آید و برخی جان خود را از دست بدهند و زخمی شوند و لباس فرد یا افرادی پاره شود و در نتیجه آن رسوایی حیثیتی رخ دهد که همه آنها به نوبه‌ی خود خسارت است که در نتیجه‌ی این اقدامات محقق شده و می‌بایست زیان وارده در این حوزه جبران گردد و نباید زبانی بدون جبران باقی بماند.

مهم‌ترین سئوالی که در اینجا پیش می‌آید این است که در چنین فرضی مسئولیت جبران خسارات بر عهده چه شخص یا اشخاصی قرار می‌گیرد؟ عامل زیان چگونه تشخیص داده می‌شود؟ خسارت وارده بین عامل یا عاملین خسارت چگونه تقسیم می‌گردد؟ قانونی بودن یا غیر قانونی بودن اعتراض تاثیری در مسئولیت اشخاص دخیل در تظاهرات و اعتراض و ... دارد یا خیر؟ بنابر این روشن شدن پاسخ این پرسش‌ها بسیار اساسی است. ضمن اینکه قلم فرسای‌های حوزه‌ی مسئولیت مدنی در عین

حال که بسیار متعدد است در حوزه‌ی موضوع حاضر نمی‌گنجد و در حوزه‌ی حاضر تا به امروز سئوالات و ابهامات عدیده‌ای وجود دارد که شایسته‌ی بررسی است.

وانگهی، محاکم دادگستری ما در جبران خسارت ناشی از اعتراض‌های قانونی و غیر قانونی در می‌مانند و شقوق موضوع برای آنها روشن نمی‌گردد. از طرفی دیگر هنوز ابعاد یک تظاهرات قانونی و غیر قانونی و مبانی و منابع آن در پژوهشی خاص و ویژه روشن نگردیده تا محاکم و قضات دادگاه‌ها را از این سردرگمی بیرون آورد. لذا شایسته بود که ضمن شناسایی و تفکیک بین اعتراض‌های قانونی از غیر قانونی منابع و مبانی حق اعتراض شناسایی شود و ارکان مسئولیت مدنی در این حوزه نیز مشخص گردد. تا ضمن خروج از این تنگنای و فقر پژوهش در این حوزه از سردرگمی محاکم نیز کاسته شود.

نگارنده در رسیدن به پاسخ سئوالات پژوهش و تحلیل ارکان مسئولیت مدنی و شیوه‌های جبران خسارت از نظر فقهی فقهای معاصر و متقدم مغفول نمانده و تلاش نموده تا پژوهش حاضر را با چاشنی فقه در آمیزد تا ضمن روشن شدن دقیق موضوع کمکی به علم پژوهان و محاکم و وکلا صورت پذیرد.

الف: بیان مسئله

اعتراض به نابسامانی‌های موجود در جامعه اگر به شیوه مسالمت آمیز و بدون حمل سلاح و تخریب اموال عمومی و خصوصی باشد، حقی است که در قانون اساسی مورد شناسایی قرار گرفته است اما همیشه هر اعتراضی به شیوه پیش گفته امکان پذیر نمی‌گردد و افراد، گروه‌ها و جناح‌های خاصی جهت اعتراض و مطالبات را به خشونت و برهم زدن نظم عمومی می‌کشاند. بی شک در تمام طول تاریخ تمدن بشری، اقدامات دسته جمعی بسیاری در قالب اعتراض‌های عمومی رخ می‌داده که خسارات فراوانی به بار می‌آورده است. امروزه با توجه به گسترش سطح توقع افراد جامعه و به تبع آن مطرح شدن مطالبات متعدد مدنی، سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و... این اعتراضات در طیف گسترده‌تر

و جدی‌تر در حال مطرح شدن است و در این بین، از رهگذر همین اعتراضات، مسأله‌ی ورود خسارت به منافع اقتصادی اشخاص حقوقی و حقیقی و اموال خصوصی و عمومی مطرح است؛ در نتیجه‌ی اعتراض‌های عمومی و اقدامات جمعی معترضین، بسیاری از اموال خصوصی نظیر مغازه‌ها، بانک‌ها، خودروها و ساختمان‌ها دچار خسارت می‌شوند. در جریان تقابل نیروهای انتظامی و امنیتی با معترضین، بسیاری از اشخاص بی‌طرف دچار ضررهای اقتصادی کلان می‌شوند. به دنبال اعتصاب‌های گسترده‌ی کارگران، بسیاری از کارخانه‌ها، بنگاه‌های اقتصادی و نهادهای عمومی و خدماتی، زیان‌ها و خسارات بیشماری می‌بینند. برخوردهای غیر قانونی کارفرمایان با اعتصاب‌کنندگان زیان‌های اقتصادی و صدمات جانی فراوانی به کارگران معترض می‌شود. که بایسته است مسئولیت اشخاص از حیث گوناگون مورد واکاوی و بررسی قرار بگیرد که یکی از این مسئولیت‌های مطرح در بین حوادث رخ داده، مسئولیت مدنی اشخاص خواهد بود که به فراخور خسارت و نوع آن باید مورد تحلیل قرار بگیرد و باید تحلیل شود که در این بین نحوه تقسیم ضرر به چه کیفیتی خواهد بود و شیوه‌های جبران خسارت چگونه خواهد بود، شیوه جبران خسارت در فرضی که یک اعتراض کاملاً قانونی باشد به چه صورت خواهد بود و سئوالاتی از این قبیل که دارای ابهام هستند باید پاسخ داده شود.

و مضافاً بر اینها، تشخیص قانونی یا غیر قانونی بودن یک اعتراض و... نیز باید روشن شود تا ابعاد و شیوه‌های جبران خسارت بر اساس و معیار تقصیر را بتوان واکاوی نمود. بر اساس همه آنچه فوقاً اشاره گردید انجام تحقیقی جامع به فراخور مسئله مبتلا به بودن موضوع لازم به نظر می‌رسد.

ب: اهمیت و ضرورت تحقیق

اهمیت واکاوی مسئولیت مدنی اشخاص در اعتراض‌های قانونی و غیر قانونی را باید در گسترش این سبک از اعتراضات جستجو نمود زیرا امروزه اعتراضات به شیوه‌های گوناگون و در مکان‌های گوناگون در حال انجام است بدون اینکه در خصوص ابعاد حقوقی این نوع اقدامات پژوهشی مستقل انجام گرفته باشد زیرا هر اعتراضی که شکل می‌گیرد اعم از قانونی و غیر قانونی حتی در قالب چند

ساعت، این امکان وجود دارد که گروهی یا اشخاصی بخواهند شیوه اعتراضات را به حاشیه ببرند و اعتراضات رنگی از ورود خسارت به جان، مال و آبروی شخص، اشخاص، جناح یا حزبی را به خود بگیرد و از این طریق ضرر حادث شود. مع هذا، باید حدود مسئولیت اشخاص و طیفها در این نوع ورود ضرر به دیگران، شیوه‌های جبران خسارت، مبنای جبران خسارت و مسائلی از این قبیل روشن شود که خود پژوهشی مستقل در این حوزه را می‌طلبد. بنابر این به دلیل فقر ادبیات پژوهشی ما در این خصوص، لزوم انجام تحقیقی مستقل و ویژه در حوزه بحث حاضر از اهمیت خاصی برخوردار می‌باشد.

ج: سؤالات تحقیق

سؤال اصلی:

۱- مسئولیت مدنی ناشی از اعتراض‌های عمومی با چه مبنایی قابل توجیه است؟

سؤالات فرعی:

۱- اعتراض‌های قانونی و غیر قانونی به چه میزان در مسئولیت معترضین نقش خواهد داشت؟

۲- حق اشخاص در اعتراض‌های قانونی می‌تواند دستاویز ورود ضرر به اموال عمومی و خصوصی اشخاص باشد؟

۳- آیا ضرر در اعتراض‌های عمومی باید با عملی غیر قانونی ایجاد شود؟

د: فرضیه‌های پژوهش

فرضیه سؤال اصلی:

۱- به نظر می‌رسد بتوان از بین مبنای چون، تقصیر، ایجاد خطر و اضرار عمدی، در مسئولیت مدنی ناشی از اعتراض‌های عمومی نیز مبنای تقصیر را تسری داد.

فرضیه‌های سئوالات فرعی:

۱- با توجه به اینکه اعتراض قانونی ممکن است از لحاظ عدم نقض حقوق عمومی مشمول تخفیف قرار گیرد اما به نظر می‌رسد نمی‌توان با دستاویز قرار دادن اعتراض قانونی به دیگری ضرری وارد نمود.

۲- به نظر می‌رسد با توجه به اصل ۴۰ قانون اساسی که هیچ کس نمی‌تواند اعمال حق خویش را وسیله اضرار به غیر قرار دهد، نتوان از لحاظ مسئولیت مدنی اشخاص را مسئول ندانست.

۳- به نظر می‌رسد هیچ الزامی ندارد که ضرر از طریق عملی غیر قانونی ایجاد شود. زیرا مفهوم ضرر در خسارات ناشی از اعتراض‌های عمومی متفاوت از سایر مصادیق مسئولیت مدنی است.

۵: پیشینه تحقیق

با توجه به جستجوهای صورت گرفته در سایت‌های معتبر حقوقی همچون ایران داک، نور مگز، مگیران و... این نتیجه به دست آمده است که این موضوع فاقد هر گونه پیشینه پژوهشی مستقل می‌باشد. اما با همه‌ی اینها موضوعات و پژوهش‌های ذیل می‌تواند نزدیک به موضوع حاضر باشد:

۱- کتابی با عنوان: عدم مسئولیت در قبال خسارات ناشی از اعمال حاکمیت، توسط موسسه آموزش و پژوهشی قضا در سال ۱۳۹۱ به زینت چاپ آراسته شده است که بیشتر به تحلیل ماده ۱۱ قانون مسئولیت مدنی پرداخته است و وارد ابعاد مسئولیت مدنی ناشی از اعتراضات عمومی و خیابانی و اعمال حاکمیت در این حوزه نشده است.

۲- مقاله‌ای با عنوان: نظم عمومی و آزادی تجمع و تشکل؛ توسط آقای فریدون خلخالی به نگارش در آمده است که در سال دوم، شماره سوم نشریه حقوق اساسی در سال ۱۳۸۳ به چاپ رسیده است. عمده‌ترین مسائل مورد تحلیل در این پژوهش عبارت است از تجمعات مسالمت آمیز بدون بر هم زدن

نظم عمومی که به لحاظ عدم ورود به بحث مسئولیت مدنی و به طور کلی مسئله ضمانت اجراها با موضوع پژوهش ما بیگانه است.

۳-ایمان غریب نواز در کتاب «مسئولیت مدنی اشخاص» (چاپ دادگستر، ۱۳۹۵) مشخصاً به بحث مسئولیت مدنی اشخاص در اعتراض‌های عمومی پرداخته است. اما از آنجا که این کتاب بیشتر با دیدی مبتنی بر حقوق عمومی مباحث را مورد مطالعه قرار داده و به صورت مفصل، بیشتر به بحث مسئولیت مدنی ناشی از اعتصابات، تعهدات کارفرمایان و بررسی قواعد برخی از کشورها در مسئولیت مدنی ناشی از اعتصابات پرداخته، تزامنی بین مطالب کتاب این نویسنده و پایان‌نامه‌ی موجود مشاهده نمی‌شود.

۴- کتابی با عنوان: «سوء استفاده از حق مطالعه تطبیقی در حقوق اسلام و دیگر نظام‌های حقوقی»، توسط آقاس حسین بهرامی احمدی، به رشته تحریر در آمده که توسط انتشارات اطلاعات در سال ۱۳۷۷ به زینت چاپ آراسته گشته است. همان گونه که از عنوان پژوهش روشن است نویسنده سوء استفاده از حق را به معنای اعم کلمه در شریعت اسلام و نظام‌های حقوقی دیگر مورد کنکاش قرار داده و به مشخصاً به برخی از مصادیق سوء استفاده از حق استناد جسته است. با همه‌ی اینها نمی‌توان این منبع را چندان مرتبط با موضوع پژوهش حاضر دانست و از این حیث ارتباط مستقیمی بین آنها برقرار نخواهد بود.

۵- مقاله‌ای توسط آقای رضا شریفی با عنوان؛ «بررسی ابعاد روان شناختی خشونت گرایبی جمعیت اغتشاشگر و روشهای تاثیر گذاری بر آن» نگاشته شده و در فصلنامه مطالعات بسیج شماره ۴۵، سال ۱۳۸۸ به چاپ رسیده است. در این پژوهش نویسنده علل روان شناختی شرکت در اغتشاشات خیابانی را مورد تحلیل قرار داده است و به ابعاد حقوقی و مسئولیت مدنی ناشی از اعتراضات خیابانی که در غالب اغتشاشات غیر قانونی صورت می‌گیرد اشاره ای نداشته است.

با عنایت به پیشینه‌های مورد اشاره در حوزه تحقیق حاضر، این تحقیق پژوهشی بدیع و نوین تلقی

می‌گردد.

و: روش تحقیق

روش انجام این پژوهش روشی توصیفی-تحلیلی و روش گردآوری اطلاعات نیز کتابخانه‌ای است.

در این میان بررسی و تحلیل قوانین و مقررات در نظام حقوقی ایران به همراه مطالعه‌ی کتابها و

مقاله‌هایی از صاحب‌نظران حقوق مسئولیت مدنی در این تحقیق مدنظر قرار گرفته است.

فصل اول :

مفاهیم مسئولیت مدنی اشخاص در اعتراض‌های عمومی

فصل اول: مفاهیم مسئولیت مدنی اشخاص در اعتراض‌های عمومی

برای ورود به مقدمه هر تحقیق و پژوهشی در ابتدا باید از واژگان و کلمات مرتبط با آن موضوع، تعریفی ارائه گردد. تا ضمن روشن شدن برخی عبارات و اصطلاحات ویژه پژوهش، خواننده به روشنی منظور از مفهوم و نوع مسئولیت مدنی ناشی از اعتراضات خیابانی که این اثر به دنبال تبیین و تحلیل آن بوده است را دریابد و از هر گونه خلط مبحث در مباحث بعدی جلوگیری به عمل آید. زیرا همچنان که می‌دانیم در هر پژوهشی کلید واژه‌ای مخصوص و منحصر به آن پژوهش وجود دارد که ذاتاً با پژوهش دیگر متفاوت است. لذا نیاز اساسی برای ورود به هر پژوهش آن است که عبارت و اصطلاحات تخصصی آن پژوهش تحلیل و واکاوی گردد. ما نیز در فصل اول این پژوهش، به بررسی پیرامون تعاریفی که از واژگان مسئولیت، انواع مسئولیت و انواع شخص، اعتراض و ... صورت پذیرفته است می‌پردازیم. در کنار تعاریفی که حقوقدانان در این موارد ارائه کرده‌اند، تأییدات و تصدیقات و همچنین انتقاداتی نیز بیان می‌شود.

در عین حال برای زمینه‌سازی برای ورود به مبحث اصلی تحقیق، نگارنده این اثر، تلاش نموده منابعی که بتوان بر اساس آن مسئولیت مدنی اشخاص در اعتراض‌های خیابانی را توجیه نمود را نیز مورد کنکاش قرار داده و در نهایت برای روشن شدن مبنای دقیقی که حق اعتراض و اعتصاب و راهپیمایی‌های مسالمت‌آمیز را بتوان بر آن اساس توجیه نمود را نیز معرفی و تحلیل کند.

مبحث نخست: مفهوم مسئولیت و مسئولیت مدنی

مسئولیت حقوقی و اخلاقی در زمره‌ی مشهورترین تقسیم‌بندی انواع مسئولیت است که موضوع مورد بررسی در این تحقیق، در زمره‌ی مسئولیت‌های حقوقی قرار دارد. مسئولیت مدنی دو مفهوم عام

و خاص دارد که تفکیک آنها از هم نیز از موضوعات مورد بررسی در این مبحث است. در این مبحث مفهوم مسئولیت و مسئولیت مدنی و اقسام آنها در دو گفتار مورد مطالعه قرار می‌گیرد.

گفتار نخست: مسئولیت

مسئولیت چه در معنای لغوی و چه در معنای اصطلاحی آن معانی نزدیک به هم دارد، و در هر دو مورد به معنی به عهده گرفتن نتیجه‌ی عمل انجام شده از سوی شخص می‌باشد. یعنی اینکه فرد ضامن کارهایی است که انجام داده است. در ذیل به تفصیل به بیان هر دو معنی مسئولیت و ذکر اقسام آن می‌پردازیم.

بند اول: تعریف

مسئولیت واژه‌ای عربی است و از ریشه سأل و یسأل به معنی آنچه از وظایف و اعمال و افعال که انسان عهده‌دار و مسئول آن است را نامند^۱. واژه‌ی مسئولیت در زبان عربی به معنی، قابل بازخواست است.^۲ بنابراین بنابراین آنچه از معنای مسئولیت در لغت بر می‌آید اینکه، هر آن چیزی که سبب می‌گردد تا شخصی در برابر دیگری مورد بازخواست و مؤاخذه قرار بگیرد.

در حال حاضر در زبان فارسی، مسئولیت، رابطه‌ای را بیان می‌کند که ناشی از فعل یا ترک فعل زیان آور به حال افراد یا به مصالح عامه باشد^۳. به عبارتی مورد مؤاخذه قرار گرفتن از چیزی است و این مفهوم فرع بر وجود وظیفه و تعهدی قبلی است.^۴

در عرف نیز وقتی سخن از مسئولیت می‌شود به معنی آن است که شخصی عملی را مرتکب شده و نتیجه‌ی آن عمل گریبان‌گیر خود فرد خواهد بود، خواه آن فرد شخص حقیقی باشد و یا حقوقی. در این موارد نیز مسئولیت یا اخلاقی است و یا حقوقی. همان‌طور که از نام این دو نوع

۱. عمید، حسن، فرهنگ فارسی عمید، تهران، انتشارات امیر کبیر، ۱۳۷۷، ص ۱۱۱۳.

۲. سیاح، احمد، فرهنگ بزرگ جامع نوین، تهران، انتشارات اسلام، چاپ هشتم، ۱۳۸۷، ص ۸۰۳.

۳. جعفری لنگرودی، محمد جعفر، ترمینولوژی حقوق، تهران، انتشارات گنج دانش، ۱۳۸۹، ص ۶۳۹.

۴. یزدانیان، علیرضا، قواعد عمومی مسئولیت مدنی، تهران، نشر میزان، چاپ اول، ص ۲۶.

مسئولیت پیداست، مسئولیت اول در حوزه‌ی اخلاقیات مطرح می‌شود و صرفاً جنبه اخلاقی دارد ولی نوع دوم از مسئولیت که می‌توان آن را مسئولیت قانونی نیز نامید دارای جنبه‌ی قانونی بوده و می‌توان از طریق مراجع قضایی و انتظامی پیگیر جبران آن بود. بنابراین این دو نوع از مسئولیت تفاوت‌هایی باهم دارند که در بخش‌های بعدی مورد بررسی قرار می‌گیرند. آنچه در این پژوهش مد نظر است صرفاً بررسی مسئولیت حقوقی در قبال اعمال ارتكابی از سوی نهادهای دولتی می‌باشد. هرچند در برخی موارد ممکن است اعمال دولت و نهادهای دولتی از لحاظ قانونی مسئولیتی برای آنان در بر نداشته باشد ولی از لحاظ اخلاقی دولت خود را ملزم به جبران آن خسارات بداند.^۱

بند دوم: اقسام

پس از تعریف مسئولیت، در این قسمت به معرفی و بیان اقسام مسئولیت خواهیم پرداخت. مسئولیت به طور کلی به مسئولیت اخلاقی و مسئولیت حقوقی تقسیم می‌شود که وجه تمایز اصلی این دو نوع از مسئولیت در ضمانت اجرای آنهاست که اولی فاقد ضمانت اجرای قانونی بوده، ولی دومی دارای ضمانت اجرا در قانون می‌باشد.

۱- مسئولیت اخلاقی

هر انسانی از درون خود گاه ندهایی می‌شنود که او را به انجام کاری امر یا از انجام کاری نهی می‌کند. این اوامر و نواهی درونی، همان نتیجه‌ی قضاوت‌های درونی یا وجدان انسان است که موجب پیدایش وظیفه و الزام می‌گردد. وجدان اخلاقی قضاوتی است که در اعمال انسانی به عمل می‌آید که گاه مانند قوه مقننه عمل می‌کند یعنی قانع به تشخیص نیک و بد اعمال نیست بلکه آمر به معروف و ناهی از منکر است که به تعبیر برخی «وجدان قبلی و مقدم» بوده و به تعبیری تکلیف و تعهدی بر دوش انسان است. این وجدان پس از اوامر و نواهی وظیفه‌ی دیگری دارد و آن

^۱ محمدی، حمید، مسئولیت مدنی و احکام آن در فقه، تهران، نشر جنگل، ۱۳۸۹، ص ۳۸.